

КЪМ ВЪПРОСА ЗА АДЛОЗИТЕ В СЪВРЕМЕННИЯ ТУРСКИ ЕЗИК

Милена Йорданова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В статията се разглежда специфичен вид служебни думи в съвременния турски език. Те се явяват функционални еквиваленти на предлозите в индоевропейските езици. Правилното им овладяване е важен елемент в процеса на обучение по съвременен турски език. Настоящото изследване разглежда имена, които могат да изпълняват адложна функция единствено в аблативната си форма.

Keywords: specific class of words, Turkish, prepositions, adpositional function, ablative case form

Специфичният строеж на турския език, чиято важна черта е аглутинацията, изисква поставянето на словоизменителните и формообразуващите афикси да бъде след основата на думата. Тази характеристика се проявява и при използването на служебни думи. Тъй като те се поставят след думата, с която се свързват, се наричат следлози (англ. *postpositions*, нем. *Postpositionen*, рус. *послелоги*, фр. *postpositions*). Следлозите в съвременния турски език са два вида: същински следлози и следлози-имена.

Същинските следлози представляват неизменяеми думи, с които се изразяват различни синтактични отношения, тоест зависимости между частите на едно словосъчетание или изречение. Същинските следлози са несамостоятелни части на речта и затова тяхното значение се проявява след свързването им със стоящите пред тях имена. От своя страна, имената пред същинските следлози се намират в различни падежни форми (номинативна, дателна, аблативна и понякога в генитивна), които са проявление на управлението на съответните следлози.

Например:

Çöplük gibi bir şehir. – Град като сметище.

Bizim gibi, o da roman yazıyor... – И той като нас пише романи...

Gömlek genelde ipek, keten, pamuk gibi hafif olan ve insanın vücudunu rahatsız etmeyecek maddelerden yapılır. – Ризата обикновено се прави от материи като коприна, лен, памук, които са леки и няма да дразнят тялото на човека.

Sınavdan önce son uyarılar. – Последни предупреждения преди изпита.

Sınavdan sonra çağırıp bir sorgulayayım. – Нека след изпита да го повикам и да го разпитам.

Gündüz saat beşe kadar zorlu bir yürüyüş yaptık. – През деня направихме един труден преход до пет часа.

Следлозите-имена представляват съществителни имена и рядко прилагателни имена, които след прибавянето на афикс за притежание (образувайки по този начин именно словосъчетание със стоящото пред тях име) и маркер за местен, дателен или отделителен падеж могат да функционират като следлози. В такива ситуации те допълват лексикалното си значение с граматичното значение на падежите и се превръщат в елементи с граматично значение, тоест осъществява се процес на граматикализация. Това е често срещано явление в съвременния турски език в случаите, когато падежите не могат да изразят определено отношение или изказването се нуждае от допълнително уточняване. Повечето следлози-имена се използват и с трите посочени падежа (датив, локатив и аблатив), а изборът на падеж зависи от смисъла на изказването или рекцията на думата (най-често глагол), към която се отнасят. Прибавянето на падежните маркери към имената, приели афикс за притежание, се осъществява по правилата, характерни за съществителните имена. Оттук следва, че когато следлогът-име е с афикс за притежание за 3-то лице единствено или множествено число, преди маркера за падеж се поставя прономиналният звук 'n'.

Например:

Trenin önüne atlayan 17 yaşındaki kız hayatını kaybetti. – 17-годишното момиче, което скоки пред влака, загуби живота си.

Kürtlerin önünde başka yollar da var. – Пред кюрдите има и други пътища.

Okul önünden kaçırılan kız öğrenci operasyonla kurtarıldı. – Ученичката, която беше отвлечена пред училището, бе спасена с операция.

Други следлози-имена се използват само в една падежна форма, наложена по различни причини в езиковата практика, които не са предмет на изследване в настоящата статия. За да се установи кога едно име с афикс за притежание е в падежна форма за датив, локатив или аблатив или е приело същите афикси, но функционира като следлог-име, е необходимо словосъчетанието да се разгледа по семантичен критерий, чрез който да се определи, че в случая името изразява отношение на зависимост между елементите на словосъчетанието (респ. изречението). Това произтича от факта, че думите в турския език могат да функционират като различни части на речта, което ясно се откроява при спецификата на следлозите-имена.

Когато думата, след която се намира следлогът-име от разглеждания в настоящата статия вид, е съществително име, то обикновено остава в именителен падеж, но личните (без това за 3-то лице множествено число) и показателни

телните местоимения (без тези за множествено число) са във форма за родителен падеж. Когато при някой от следлозите-имена се наблюдава отклонение от посоченото правило, в метатекста изрично се отбелязва в какво се изразява то. Много често личните местоимения се изпускат, като тогава лицето се подразбира от афикса за притежание, поставен на следлога-име.

В синтактичен план следлозите-имена са елементи на изречението/словосъчетанието, които служат за свързване на думите, които са във функцията на обстоятелствени пояснения.

Също така трябва да се отчете фактът, че бидейки служебни думи, тяхното значение не може да се разглежда извън словосъчетанието/изречението, тъй като частните значения зависят от контекста на конкретното словосъчетание/изречение. С оглед на пълнота при представяне на семантиката на всеки следлог-име се представят възможни варианти (предлози или предложни изрази) за превода му на български език.

След комплексно проучване бяха установени следните следлози-имена, използвани в следложна функция само в един от трите падежа (дателен, местен и отделителен).

Аблатив	Датив	Локатив
bakımından	adına	beyninde
tarafından	aksine	gerçeğinde
yüzünden	namına	hakkında
	hesabına	nezdinde
	tersine	sayesinde
	yerine	zarfında

Поради ограничеността на обема на статията тук ще бъдат разгледани следлозите-имена, използвани само в аблативна форма: *bakımından*, *tarafından* и *yüzünden*.

bakımından

Този следлог-име е образуван от турското съществително име *bakım* ‘гледна точка; грижа, надзор’. Употребява се във форма за аблатив, образувана след прибавяне на афикс за притежание: *bakımından*. На български език се превежда предимно с предложни изрази като ‘от гледна точка на’, ‘с оглед на’, ‘през призмата на’ или с предлога ‘според’ и др., тъй като се използва за означаване на основание, съобразност.

Например:

Benim bakımından mahkemeye intikal etmiş bir konudur. – Според мен [От моя гледна точка] е тема, която е прехвърлена на съда.

Madam, sizin bakımınızdan sadece bir formalite bu. – Мадам, от ваша гледна точка това е само формалност.

Gürcistan'ın istikrarı, huzuru bizim bakımımızdan son derece önemli ve öncelikli bir konudur. – Стабилността и спокойствието на Грузия от наша гледна точка са изключително важен и приоритетен въпрос.

Mühendis bakımından da bir şaheserdir. – И според инженера е шедьовър.

Dünyagöz Hastaneler Grubu'nun Medikal Direktörü olarak görev yapan Prof. Dr. Ioannis Pallikaris göz sağlığıyla ilgili açıklamalar yapmak üzere düzenlediği basın toplantısında, Türkiye'nin hastane ve doktor bakımından çok ileride olduğunu ancak bunun eğitimle birleştirilmesi gerektiğine vurgu yaptı. – На пресконференцията, която организира с цел да направи разяснения във връзка с очното здраве, проф. д-р Йоаннис Палликарис, заемащ длъжността медицински директор на компанията „Дюнягюз Хастанелер“, акцентира, че Турция е много напред от гледна точка на болници и лекари, обаче това трябва да се обвърже с образованието.

Kampanyanın temel noktasının tıp eğitimindeki kadavra sıkıntısını topluma anlatmak olduğunu ifade eden Rektör Akhan ve Dekan Malas, kampanyanın tıp eğitimi bakımından oldukça önem arz ettiğini vurguladı. – Ректорът Акхан и деканът Малас, които отбелязаха, че основният акцент на кампанията е да се обясни на обществото недостигът на трупове в обучението по медицина, подчертаха, че кампанията е от голямо значение с оглед на обучението по медицина.

Dolayısıyla mevcut Anadolu liseleri, dil öğretimi bakımından süratle gruplandırılmalı. – По тази причина наличните анадоолски гимназии¹⁾ трябва бързо да се групират от гледна точка на езиковото обучение.

Nasıl bir fark var Hz. Ali bakımından? – Каква разлика има според пророка Али?

Bu seçimler arasında hem ülke hem de Başbakan Tayyip Erdoğan bakımından en kritik olanı 2014'teki cumhurbaşkanlığı seçimi. – Сред тези избори както от гледна точка на страната, така и от гледна точка на премиера Тайип Ердоган, най-критични са изборите за президент през 2014-а.

Davutoğlu bakımından seçim bir sınav niteliğinde; Erdoğan'ın 2014'de Cumhurbaşkanı seçilirken aldığı yüzde 52 şöyle dursun, 2011'de Ak Parti'nin aldığı yüzde 50 oyu koruması gerekecek. – От гледна точка на Давутоглу изборите се оценяват като изпит; не само че е далеч от 52-та процента, които получи Ердоган през 2014 г., когато беше избран за президент, а ще трябва да запази 50-те процента, които Партията на справедливостта и развитието спечели през 2011 г.

Ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı Ali Babacan dahi diyor ki, yatırımlar bakımından en büyük sorun Türkiye'ye dışarıdan bakanların bağımsız yargı göremiyor olmasıdır. – Също и вицепремиерът, отговарящ за икономиката, Али

Бабаджан казва, че най-големият проблем от гледна точка на инвестициите е това, че гледащите Турция отвън не могат да видят независимата съдебна система.

İşin 2015 bakımından daha ilginç yanı ne biliyor musunuz? – Знаете ли каква е по-интересната страна [на това] от гледна точка на 2015 г.

Devlet hastanelerinde hem doktor bakımından hem de cihazlar bakımından eksikliklerin olduğunu görüyoruz. – Виждаме, че в държавните болници има недостиг както с оглед на лекари, така и с оглед на апаратура.

Bakanlığın öngördüğü gibi, geri dönüşüm malzemelerinin bu işçiler yerine belediyeler ve lisanslı firmaların toplaması işin yasal formülasyonu bakımından daha doğru olabilir. – Както предвижда министерството, от гледна точка на законовата формулировка на дейността може да е по-правилно материалите за рециклиране да се събират от общините и лицензираните фирми вместо от тези работници.

tarafından

Съществителното име *taraf* ‘страна (на предмет; по роднинска линия; в спор и др.); местност, район; посока’ е от арабски произход. Използва се като следлог-име в притежателна форма с афикс за аблатив. При тази му употреба значението на *tarafından* се предава с българския предлог ‘от’ или с предложния израз ‘от страна на’. Използва се изключително активно в пасивни изречения за въвеждане на реалния извършител на действието, изразено с глагол в страдателен залог. Широката му употреба в тази ситуация се дължи и на факта, че в много случаи няма друг начин за посочването на вършителя на действието²⁾. Въпреки че някои автори (Беров & Боев, 1967: 244 и др.) застъпват позицията, че афиксът за притежание, прибавян към думата *taraf*, може да бъде само в 3-то лице единствено число, ексцерпираниите примери опровергават това становище. Този следлог-име се използва изключително рядко с афикс за притежание за 3-то лице множествено число и то се осъществява основно в случаи, когато има две или повече думи, с които се назовават понятията, означаващи реалните извършители на действието.

Например:

Uzaylılar tarafından gerçekleştirilmiş 10 ilginç kaçırılma olayı. – Десет интересни случая на отвлечане, осъществени от извънземни.

Asıl şaşırtıcı olan anlatıklarının iki görgü tanığı tarafından da teyit edilmiş olmasıdır. – Учудващото всъщност е това, че нещата, които е разказала, са били потвърдени и от двама свидетели.

Bu değerlendirme bir gün ara ile Barzânî ve Talabânî taraflarından yapıldı. – Тази оценка бе направена от Барзани и Талабани с разлика от един ден.

Saat tarafından sipariş edilmiştir. – Часовникът е поръчан от мен.

Yanlışlık mutlaka sizin tarafınızdan yapılmıştır ve size en ufak bir söz hakkı dahi tanımamaktadır. – Грешката със сигурност е направена от вас и не ви се признава дори и най-малкото право на дума.

Onlar tarafından yönetilen bir ülke var. – Има страна, която се управлява от тях.

Türkçesinde gerek bizim, gerek onların tarafından yapılan bu gibi hadiseleri kısa kesmeyi doğru buluyorum. – Намирам за уместно да се съобщава по-накратко на техния турски език за подобни събития, извършени било от нас, било от тях.

Bunun ile birlikte Humus'un Essebil mahallesinde bir ailenin tüm fertlerinin Şebbiha milisleri taraflarından öldürülmüş olduğu belirlendi. – Наред с това се установи, че в квартал Есебил в Хомс всички членове на едно семейство са били умъртвени от Шабиха милициите.

Fakat kim tarafından? – Обаче от кого?

En temelde siyasal iktidar, bir yandan toplumun ne adına yönetileceği sorusuna cevap verirken diğer yandan nasıl ve kim tarafından bu yönetimin gerçekleştirileceğini belirler. – В основата си политическата власт, докато, от една страна, отговаря на въпроса обществото в името на какво ще се ръководи, от друга страна, определя това управление как и от кого ще се осъществи.

Kimin tarafından bu dünyaya gönderildiğinin farkına varmaktır. – Да разбере от кого е изпратен на този свят.

Bu kaniya nereden varılmış, ilk ne zaman kimin tarafından böyle bir tespitte bulunmuş bilinmez ama yellenmenin tüm dünyada garipsendiği bir gerçek. – Не се знае откъде се е достигнало до това убеждение, кога за първи път и от кого се е констатирало, но е истина, че изпускането на газове се смята за странно по цял свят.

Onun [Sözleşmenin] da bir an önce Türkiye tarafından da kabulü noktasında Adalet Bakanlığı olarak en azından Adalet Bakanı olarak girişimde bulunmayı düşündüğümü ifade etmek istiyorum. – Искам да отбележа, че като министерство на правосъдието, най-малкото като министър на правосъдието, смятам да инициирам в тази връзка и неговото [на споразумението] приемане час по-скоро и от Турция.

yüzünden

Словоформата *yüz* в турския език е с омонимен характер. Тя се разглежда като числителното име *yüz* ‘сто’ и като многозначно съществително име *yüz*, което настоящем се използва предимно в следните значения: ‘лице; повърхност; острие; лице (на плат, юрган и др.); страна; фасада; срам’. Като следлог-име функционира в притежателна форма, към която е добавен афикс за аблатив. *Yüzünden* се използва за означаване на причина като мотив, на причинно-следствена връзка. За разлика от следлога-име *sayesinde* (негов антоним), с който се

посочва, че някой/нещо е оказал положително въздействие за осъществяване на действието, в чиято полза се извършва, то с употребата на *yüzünden* се подчертава, че е наличен фактор, който оказва негативно влияние при извършването на съответното действие, тоест по чия вина се извършва. За предаване на български език на следложното значение, проявявано от думата *yüz*, се използват предлозите 'поради', 'заради', 'за' или предложният израз 'вследствие на'.

Например:

F. Bahçe'den UEFA yetkililerine: "Hep sizin yüzünüzden". – От Фенербахче към длъжностните лица на УЕФА: „Все заради вас!“.

Sizin yüzünüzden Bebek'i terk edeceğim. – Заради вас ще напусна Бебек³.

Viyana'da bizim yüzümüzden resmen özel harekât yapıldı. – Във Виена определено беше проведена специална операция заради нас.

Bizim yüzümüzden işkence gördü. – Заради нас е бил изтезаван.

Belki de benim, bizim yüzümüzden onlar da hayatlarını kaybedebilirlerdi. – Може би и те можеха да изгубят живота си заради мен, заради нас.

Ama bunun yüzünden NİYETİMİZ değiştirilmiştir. – Но поради това НАМЕРЕНИЕТО НИ се е променило.

Ya beğenmezse beni bunun yüzünden? – Ами ако не ме хареса заради това?

Peki ben kimin yüzünden bu dünyaya giremiyorum? – Добре, аз заради кого не мога да вляза в този свят?

Vatandaşlardan ülkenin kimin yüzünden bu hale geldiğini düşümlerini isteyen Kılıçdaroğlu, doğru kararı vermelerini ve ülkeyi namusuyla yönetecek bir iktidarı iş başına getirmelerini beklediğini belirtti. – Къльчдароглу, който поиска от гражданите да помислят заради кого страната е в това състояние, каза да вземат правилното решение и че очаква да доведат начело управление, което да ръководи страната почтено.

'Cübbeli Ahmet' yüzünden kabanar öfkelerini bastırmak için sigarasını içmeye devam ediyor. – За да потуши яда си, който нарасна заради Джуббели Ахмед, продължава да пуши [цигарата си].

Aslında bambaşka bir kızmış ama Ali yüzünden kendini öyle bir kapatmış ki. – Всъщност била съвсем различно момиче, но се е затворила така заради Али.

TDK yüzünden mahkeme ertelendi. – Съдът бе отложен заради ТДК [Турско-то езиково дружество].

TRT yüzünden fırsat kaçırdık. – Изпуснахме възможност заради ТРТ [Дружеството за радио и телевизия в Турция].

ABD yüzünden dünya nükleer kıyamete gidiyor. – Заради САЩ светът отива към ядрен апокалипсис.

Putin: ABD yüzünden kimse güvende değil. – Путин: Никой не е в безопасност по вина на САЩ.

Türkiye'nin parası BM yüzünden uçmuş. – Парите на Турция отлетели заради ООН.

Ancak ülke içi muhalefet ve BM yüzünden devlet kontrolünde ekim henüz başlamadı. – Обаче сеитбата под държавен контрол още не е започнала поради опозицията в страната и ООН.

Geçen yıl nisan ayında da henüz piyasaya çıkmamış olan iPhone 4 model telefon, California'da bir barda unutan Apple mühendisi yüzünden bir teknoloji ürünleri sitesinde satışa çıkarılmıştı. – Телефонът модел *iPhone 4*, който миналата година през април още не беше излязъл на пазара, се появи в сайт за технологични изделия заради инженер на Епъл, който го е забравил в бар в Калифорния.

Oğlum ABD hükümeti yüzünden öldürüldü. – Синът ми беше убит заради американското правителство.

Анализът на ексерпирания материал показва, че всичките разгледани следлози-имена могат да получат афикс за притежание за всяко от трите лица в единствено или множествено число. При повечето следлози-имена, обособени в групата на използваните само във форма за аблатив, се констатира тенденция да се употребяват заедно с имена в именителен падеж и личните (без трето лице множествено число) и показателните местоимения в родителен падеж (без формите им за множествено число). Вниманиe заслужава фактът, че разглежданите следлози-имена, употребявани само с афикс за отделителен падеж, са от турски произход (с изключение на *tarafından*). Посочените следлози-имена се използват активно в съвременния турски език, поради което тяхното овладяване е от изключителна важност за учебния процес, като преподаването им е нужно да бъде подчинено на принципа за лингводидактическата целесъобразност, за да се повиши ефективността на обучението по практически език в специалност „Тюркология“.

NOTES / БЕЛЕЖКИ

1. Анадолските гимназии представляват елитни средни училища в Турция, в които приемът на ученици се осъществява на базата на резултата след полагане на национален стандартизиран тест.
2. Въвеждането на физическия извършител на действието в пасивни изречения е възможно да се осъществи и с четиривариантния афикс -СЕ (-са, -се, -ça, -çe), който представлява форма на ограничения като продуктивност в съвременния турски книжовен език екватив. Употребата на посочения афикс в този контекст обаче търпи някои ограничения и не може да се прилага винаги.
3. Име на квартал в Истанбул.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

ATBR (2009). *Akademik tursko-balgarski rechnik*. (pod nauchnata redaktsiya na Prof. Dr. Ivan Dobrev). Sofia: Riva. [ATBR (2009). *Ака-*

- демичен турско-български речник. (под научната редакция на проф. д-р Иван Добрев). София: Рива.
- Berov, R. & Boev, E. (1967). *Uchebnik po turski ezik*. Sofia. [Беров, Р. & Боев, Е. (1967). *Учебник по турски език*. София.]
- GSBKE (1983). *Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. Tom 2/Morfologia*. Sofia: Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite. [ГСБКЕ (1983). *Граматика на съвременния български книжовен език. Том 2/Морфология*. София: Издателство на Българската академия на науките.]
- Golstein, B. (1999). *Grammaire du turc*. Paris–Montréal: L'Harmattan.
- Ersen-Rasch, Margarete I. (2009). *Türkische Grammatik: für Anfänger und Fortgeschrittene*. Max Hueber Verlag.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri. Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- RTE. *Güncel Türkçe Sözlük*. TDK: http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts

MORE ON THE ISSUE OF ADPOSITIONS IN THE MODERN TURKISH LANGUAGE

Abstract. The paper is aimed at the specific class of words in the modern Turkish language. They are the functional equivalents of prepositions in Indo-European languages. The present article undertakes nouns in adpositional function just in the ablative case form.

✉ **Dr. Milena Yordanova, Assoc. Prof.**
University of Sofia
Sofia, Bulgaria
E-mail: yordanova_milena@yahoo.com